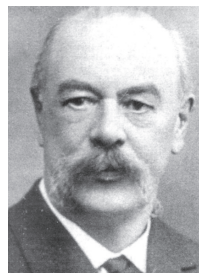

Поповнення серії «Історики та краєзнавці Чернігівщини»: збірник про Іллю Шрага

Черговим посібником поповнилася серія біобібліографічних покажчиків «Історики та краєзнавці Чернігівщини», започаткована 2003 року Чернігівською обласною універсальною науковою бібліотекою та обласною організацією Національної спілки краєзнавців України. Побачив світ 29 випуск серії, присвячений знаному правнику, громадському діячеві, публіцисту і краєзнавцю Іллі Людвиговичу Шрагу.

Ілля Шраг народився 23 серпня (11 серпня за старим стилем) 1847 р. у містечку Седнів Чернігівської губернії в сім'ї «захожого німця», як писали тоді. Батько його – виходець із Саксонії – служив лікарем у маєтку відомої родини Лизогубів, мати походила з роду дрібнопомісних дворян Колодкевичів. Два народовольці – Дмитро Лизогуб та Микола Колодкевич, останній, до речі, доводився ще й двоюрідним братом, були друзями дитинства єдиного сина подружжя Шрагів. Дитячі роки, судячи зі спогадів І. Шрага, минали в атмосфері, де переважали українська мова й українські симпатії.

Закінчив Чернігівську гімназію, а пізніше, навчаючись на юридичному факультеті Санкт-Петербурзького університету, Ілля Шраг долучився до студентського руху, став одним із організаторів відомого виступу 1869 р. Кара не змусила довго чекати на себе: «університетський суд» ухвалив виключити юнака з навчального закладу, позбавивши права вступу до будь-якого іншого в Росії, а столична поліція ухвалила вислати його на «батьківщину» у статусі піднаглядного.

Кар'єра Іллі Шрага як юриста-практика розпочалася у 1875 р. на посаді присяжного повіреного (адвоката) окружного суду в Чернігові. Минуло небагато часу, й Ілля Шраг здобув визнання на цьому терені. Уже в 1880 р. він писав своєму наставнику до Києва, що «завалений роботою і професійною, і службовою», що, безумовно, свідчить про його фаховий рівень, затребуваність його знань і практичних навичок. Досить часто він брався за ведення політичних справ. До нього звертався М. Грушевський з проханням «послужити своєю порадою» у справах, що стосувалися діячів українського руху.

Ілля Шраг також брав безпосередню участь у діяльності органів місцевого самоврядування. А його українські симпатії остаточно визріли на початку 90-х рр. XIX ст. Чимало роль зіграло його спілкування з О. Кістяківським, О. Кониським та іншими впливовими членами Київської громади. Починаючи з 1893 р., коли оформилася громада у Чернігові, І. Шраг став не тільки її неодмінним учасником, але, за оцінкою М. Грінченко та А. Верзилова, «лідером чернігівських українців». Наприкінці 90-х рр. він входив до керівництва громадського руху в Україні. Д. Дорошенко писав: «Значно тіснішому колу була відома його політична українська робота, в якій він брав якнайближчу участь, особливо з моменту першого об'єднання українських «громад» в 1897 році. Він стає з того часу незмінним головою майже всіх важливіших українських національно-політичних з'їзді, що відбувалися, розуміється, нелегально».

На зламі XIX – XX ст. рух за впровадження української мови в шкільництво, скасування цензурних утисків і взагалі «ганебної пам'яті» Емського указу поширився по всій Україні, й І. Шраг став одним з його активістів.

У 1876 – 1877 рр. Ілля Шраг, разом з групою демократично налаштованої земської інтелігенції міста, брав активну участь у заснуванні та подальшій діяльності Чернігівської громадської бібліотеки. У 1890-х рр. його неодноразово обирали головою правління цього культурно-освітнього закладу.

Зоряною годиною в житті Іллі Шрага стало його обрання 1906 р. депутатом від Чернігівської губернії до Першої Державної думи Росії. До пріоритетних напрямів діяльності Іллі Шрага належали заходи зі згуртування послів від українських губерній у парламентську фракцію. Розпуск Першої Думи означав для нього, як і для багатьох інших поступових послів не тільки завершення плідного та насиченого етапу політичного життя, але й початок поневірянь. За підписання Виборзької відозви І. Шраг мусив відбутися тримісячне тюремне ув'язнення, його позбавили права обиратися до органів місцевого самоуправління.

Попри всі перешкоди, він активно працював на громадській ниві. Помітне місце у його житті посіла Чернігівська «Просвіта», яка розпочала свою діяльність під головуванням М. Коцюбинського у січні 1907 р.

Іллі Шрагу належить значний внесок у розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині. Він брав активну участь у роботі провідного краєзнавчого осередку регіону – Чернігівської губернської архівної комісії (далі – ЧАК), створеної у 1896 р.

Чимало зусиль доклав Ілля Шраг і для відкриття у Чернігові на основі багаточислої колекції В. В. Тарновського Музею українських старожитностей.

Задовго до початку Української революції І. Шраг став живою легендою Чернігова, а його оселя на Петроградській вулиці перетворилася

на справжній осередок українського життя.

Смерть Іллі Людвиговича Шрага настала 11 квітня 1919 р. Місцеві органи радянської влади не завадили по-людськи поховати відомого чернігівського діяча. Похорон відбувся 13 квітня на цвинтарі Вознесенської церкви. Повідомлення, некролог, опис похорону були вміщені в органі лівих есерів «Боротьба». Автор некролога М. Андрійко (Михайло Могиланський) відзначив, що небіжчик «здавна став моральним громадянським авторитетом», а в українських колах його заслужено називали «батьком Шрагом».

Краєзнавчий доробок Іллі Шрага напрочуд розмаїтий за своєю тематикою. Його статті, замітки, рецензії досі не зібрані до купи і ще чекають на уважного дослідника. Але вже при першому знайомстві з працями Іллі Шрага впадає у вічі їх злободенність і виразне публіцистичне спрямування. Це й не дивно, адже краєзнавчі студії він розглядав не як самоціль, а скоріше як один з важливих чинників національно-культурного відродження України, що зрештою зумовлює особливу актуальність спадщини Іллі Шрага у наш час.

«Істориком та краєзнавцем Чернігівщини»

ІЛЛЯ ЛЮДВИГОВИЧ ШРАГ

біобібліографічний покажчик

формацію про багатогранну діяльність відомого діяча.

Укладачами посібника є чернігівські науковці-історики Олександр

Коваленко і Тамара Демченко та завідувачка відділу краєзнавства бібліотеки Ірина Каганова.

У покажчику дотримано хронологічний характер розміщення літературних джерел у прямій послідовності. У межах одного року джерела розміщено за алфавітом назв. Астериском [*] позначено праці, які не вдалося переглянути de visu. Бібліографічні записи проанотовані, якщо в тому була потреба.

Покажчик супроводжується допоміжним довідковим апаратом, що складається з іменного та географічного покажчиків.

Укладачі посібника висловлюють щиро подяку старшій науковій співробітниці відділу зарубіжної українки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидату філологічних наук Оксані Супрунок, завідувачці відділу книгознавчих досліджень Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого Лідії Рогальчук і викладачці соціогуманітарних дисциплін педагогічного фахового коледжу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», доктору історичних наук Світлані Іваничківській за бібліографічний пошук джерел інформації для оприлюднення у покажчику.

Видання розраховане на викладачів та учителів, студентів, співробітників бібліотек, музеїв та архівів, краєзнавців.

Грунтовніше познайомитися з біобібліографічним покажчиком «Ілля Людвигович Шраг» та іншими випусками серії «Історики та краєзнавці Чернігівщини» можна у відділі краєзнавства Чернігівської ОУНБ імені Софії та Олександра Русових.

За додатковою інформацією звертатися:

Ірина Каганова, завідувачка відділу краєзнавства, тел. (0462) 77-51-57.

Відзначили 900-річчя першої писемної згадки про Борисоглібський собор

6 серпня у Чернігові, на древньому Валі відбувся урочистий захід до 900-річчя першої писемної згадки про Борисоглібський собор, один з чернігівських шедеврів давньоруської архітектури.

Зведений він за часів князя Давида Святославича як родинний храму-усипальниця, присвячений небесному покровителю князя святому Глібу.

«Це саме той князь Давид, який є племінником княгині Анни – королеви Франції, онуком Ярослава Мудрого – «тестя Європи» та правнуком Володимира Великого. Саме ці постаті ще тисячу років тому творили історію нашого народу», наголосив під час урочистостей керівник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» Андрій Лісовий.

З нагоди 900-річчя храму заповідник «Чернігів стародавній» спільно з Укрпоштою презентував пілотний проєкт «Пошта під куполами». Відтепер художні конверти з печаткою князя Давида Святославича, якою він пломбував свої листи в XI – XII столітті, й дитячими

малюнками собору подорожуватимуть у двісті країн світу. Придбати їх можна у Борисоглібському соборі.

Конверти та листівки підготовлені на основі близько 20 малюнків дітей – переможців конкурсу «Пам'ятки архітектури міста Чернігова очима дітей». Його організував якраз до ювілейної дати Борисоглібського собору заповідник «Чернігів стародавній». Підтримали проєкт Гуманітарна ініціатива українських творців і Чернігівський обласний осередок Асоціації філателістів України.

Варто зазначити, що собор має унікальну архітектуру, особливу акустику та різьблення. За словами старшого наукового співробітника заповідника «Чернігів стародавній» Олени Ванжули, це була інновація у ті часи. Саме в Чернігові – місті розповсюдження архітектурних технологій – буде зведено новий тип храму, в якому поєднались візантійська хрестовокупольна архітектура та романський стиль, характерний для Західної Європи. Своєрідною родзинкою декоративного обрамлення собору є різьблені капітелі, що прикрашали фасади.

За час існування собор неодноразово зазнавав пошкоджень і перебував. Кожного разу його архітектура набувала нових рис. Зокрема, після національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького він був одночасно кафедральним собором та головним храмом заможного монастиря, до якого часто навідувався геть-

ман Іван Мазепа. Він замовив у XVIII ст. у німецькому місті Аугсбурзі для іконостаса Борисоглібського собору срібні царські врата, що збереглися до наших днів.

Пережив собор і Другу світову війну, хоча й був частково пошкоджений. У повоєнні часи – відновлений у тому вигляді, який вважається його первісним.

Нині Борисоглібський собор – пам'ятка архітектури національного значення, входить до складу Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній», використовується як музейний об'єкт та будинок хорової спадщини.

Урочистості пройшли в самому соборі за участю нуковців заповідника. Представників Православної церкви України, громадськості.

У програмі заходу, зокрема, був виступ Капели бандуристів імені Остапа Вересая обласного філармонійного центру. Керівниця капели – Заслужена артистка України Раїса Борщ, художній керівник – Заслужений працівник культури України Микола Борщ.

На Десні знайдено старовинний човен

Науковими співробітниками Інституту археології НАН України було проведено обстеження дерев'яного човна, знайденого рибалками неподалік Чернігова, замитого руслом р. Десни.

Було здійснено часткову його розчищення з метою графічної та фотограмметричної фіксації об'єкту з метою подальшої його ідентифікації. Створено креслення, знято обміри та створено 3D-модель з ортофотопланом. Важливо зазначити, що знахідка викликала резонанс у соціальних мережах та бурю фантазій про можливе його походження та датування.

Ми маємо справу з носовою частиною човна-довбанки з нарощеними дощатими бортами, що оголилася зі схилу на 2,7 м. Основа човна – видовбана дубова колода, що розширюється з 16 см до носового (першого) шпангоуту до 1,5 м, яка і слугувала кілем даного плавзасобу. Обабіч кілевої частини були нашиті дошки з листяного дерева (верба, липа), що кріпилися до основи дерев'яними

шкантами діаметром до 3 см. Біля носової частини виявлено 2 залізні цвяхи, що пронизали дошки. Ширина дошок у видимій частині складала 45 – 50 см, їхня товщина – 5 см. Виявлено частину пра-

вого шпангоуту та невідому конструктивну частину. Наявність плавзасобу не вдалося простежити, оскільки воно знаходиться нижче рівня річки. Над плавзасобом нависає схил до 5 м, тому подальші роботи були припинені. По завершенню фіксації човен було засипано річковим піском.

Після перших досліджень можна припустити, що даний човен належить до рибальських човнів-довбанок, що побутували на р. Десна та р. Дніпро від XVIII до початку XX ст. Також окремо було взято проби на С14, що може допомогти з датуванням. Дані плавзасоби мали від 8 до 12 м довжини та до 2 м ширини і могли призначатися для промислового лову риби.

Центр археології та стародавньої історії
Північного Лівобережжя